

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІЛОЛОГІЇ**

ЗАСВОЄННЯ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ З МОРФОЛОГІЇ

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти “бакалавр”

Виконав: студентка 2 курсу 221 групи
Спеціальності 013 Початкова освіта
Освітньо-професійної (наукової)
програми Початкова освіта
Камінська Катерина Павлівна

Керівник д. пед. н., професор Нагрибельна І.А.

Рецензент к. пед. н., доцент Кабельнікова Н.В.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Наукові засади проблеми ключових понять з морфології	5
1.1. Морфологічна приналежність слів у мовознавчій науці	5
1.2. Аналіз лексико-граматичних категорій частин мови	8
РОЗДІЛ 2. Лінгводидактичні засади морфологічних понять	28
2.1. Державно-нормативне забезпечення вивчення морфологічних понять у початкових класах	28
2.2. Види роботи з вивчення морфологічних понять	32
ВИСНОВКИ	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	43
ДОДАТКИ	50
Додаток А. Різномірні завдання з теми „Частини мови”	50
Додаток Б. Вправи на визначення особи та дієвідміни дієслова ...	52
Додаток В. Вправи на вивчення теми “Займенник”	53
Додаток Г. Довідка про перевірку на текстові збіги у Науковій бібліотеці	55
Додаток Д. Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету	56

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлена потребою у формуванні в молодших школярів основних понять з морфології, оскільки даний розділ українського мовознавства містить найбільшу кількість граматичних понять.

Усвідомлення основних граматичних категорій передбачає чіткість, логічність та послідовність методичних дій вчителя. З огляду на ці чинники методика роботи над ключовими морфологічними категоріями набуває значущості.

Вивчення основних понять з морфології передбачає реалізацію принципів наступності та перспективності виучованого матеріалу. Саме тому важливими є теоретичні та методичні засади порушеної проблеми дослідження.

Актуальність роботи підтверджує науковий інтерес учених, які досліджували проблему засвоєння основних граматичних категорій різнопланово.

У науково-методичній літературі представлено праці лінгвістів, методистів, педагогів, які створюють наукове підґрунтя для подальшого вивчення порушеної проблеми. Для нашої роботи важливим є аспект практичного впровадження комунікативно-діяльнісного та функціонального підходів в навчанні морфології.

Зокрема, про основні морфологічні поняття на основі комунікативно-діяльнісного та функціонального підходів висвітлено у працях вчених О. Беляєва, М. Вашуленка, І. Вихованця, Н.Гац, К.Городенської, І. Гудзик, В. Мельничайка, О. Мельничайко, М.Наумчук, К. Плиско, Л. Попової, Т. Потоцької, Л.Скуратівського, О.Хорошковської, Г. Шелехової та ін.

Актуальність нашого дослідження зумовила вибір теми «Засвоєння молодшими школярами основних понять з морфології».

Мета дослідження - проаналізувати роботу в процесі засвоєння молодшими школярами основних понять із морфології в початковому курсі української мови.

Відповідно до мети було поставленні такі **завдання**:

- проаналізувати науково-методичну та лінгвістичну літературу з теми дослідження;
- дослідити наукові засади проблеми вивчення ключових понять з морфології;
- з'ясувати лінгводидактичні засади морфологічних понять;
- дослідити методи, прийоми та форми роботи, що сприяють засвоєнню основних граматичних понять.

Об'єкт дослідження – процес засвоєння молодшими школярами основних понять із морфології в початковому курсі української мови.

Предметом дослідження є - методика навчання основних морфологічних понять в початкових класах.

Методи дослідження. У написанні кваліфікаційної роботи використовувались теоретичні методи наукового дослідження – аналіз, синтез, порівняння.

Апробація: кваліфікаційну роботу з теми «Засвоєння молодшими школярами основних понять з морфології» було заслухано на попередньому захисті на кафедрі філології педагогічного факультету Херсонського державного університету.

Структура: кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ КЛЮЧОВИХ ПОНЯТЬ З МОРФОЛОГІЇ

1.1. Морфологічна приналежність слів у мовознавчій науці

У науковій площині систематично з'являються актуальні твердження щодо основних морфологічних понять. Це пов'язано з тим, що частиномовна належність слів є продуктивною галуззю мовознавства.

Кожне слово має свою граматичну особливість та визначається морфологічною приналежністю.

На думку вчених І. Вихованця, К. Городенської частини мови це: «... найбільші класи слів, які характеризуються спільністю властивих їм граматичних категорій і найзагальнішого лексичного значення» [13, с.42].

В українській морфологічній системі виділяють два великих розряди слів: повнозначні та неповнозначні. Представимо їх наочно на рис. 1.1.

Рис. 1.1 Повнозначні частини мови

Мовознавці стверджують, що всі перелічені частини мови мають номінативну функцію. Виключення становить тільки займенник. Він не

має номінативних функцій, але співвідноситься з іменником, замінюючи його.

В мовознавчій науці виділяють і неповнозначні частини мови. Їх сутність є протилежною до функціональних особливостей повнозначних частин мови. Це демонструє рис. 1.2.

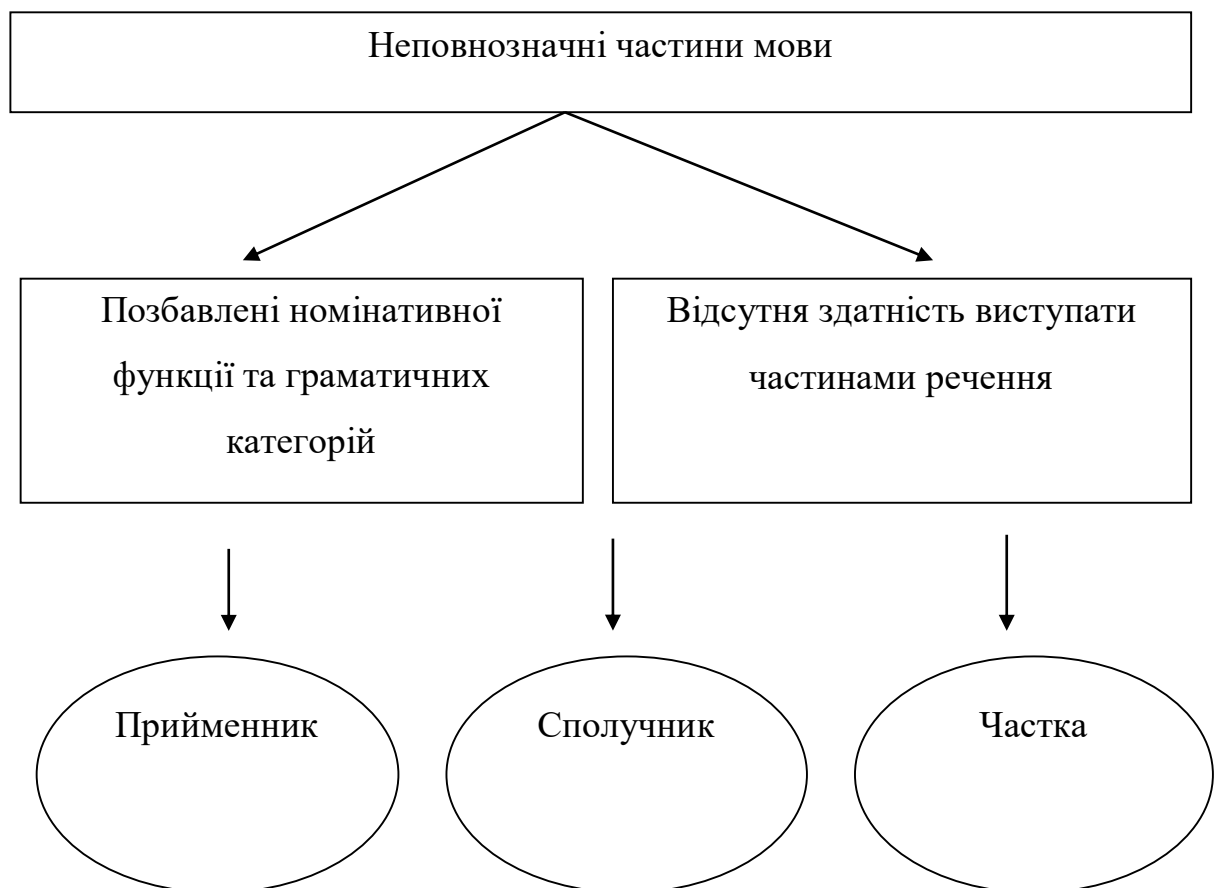

Рис. 1.2 Неповнозначні частини мови

На рис. 1.2 чітко вказано, що прийменник, сполучник та частка не несуть номінативного значення. Вони не реалізують і синтаксичних функцій. Отже, відмінність між цими класами слів виражається в їх граматичній специфіці.

Водночас неповнозначні розряди слів мають важливу роль у реченні та тексті. Вони зв'язують слова, допомагають повнозначним виявляти свою синтаксичну роль.

І. Вихованець стверджує: «...функцію поєднання синтаксичних одиниць (членів речення або частин складного речення) і вираження

відповідних відношень між ними виконують сполучники. Подібно до прийменників службове значення цього лексико-граматичного класу слів конкретизується за відповідних умов уживання, тобто в синтаксичному контексті» [13, с. 44].

У межах нашого дослідження слід виокремити роль вигуків. Учені-мовознавці, зокрема І. Вихованець, К. Городенська, А. Грищенко визначають вигук в окремий клас слів [13]. Учені вважають так: «... окремий клас слів становлять вигуки – незмінні слова, які виражають різні прояви емоційного ставлення мовця до того, що він повідомляє або сприймає як учасник мовної комунікації, волевиявлення, позитивного або негативного ставлення, здивування, захоплення тощо. Як і службові частини мови, вигуки не виконують номінативної функції і не мають граматичних форм» [13, с. 45].

Маємо відзначити, що повнозначні та неповнозначні слова цілісно зв'язані між собою. Вони взаємодіють між собою, знаходяться в русі та розвиваються.

У результаті їх взаємодії з'явилися такі важливі мовні явища, як ад'єктивація, субстантивація, прономіналізація та адвербіалізація.

Усі ці мовні процеси пов'язані з поповненням одного класу слів за рахунок інших.

Отже, аналіз наукової літератури підтвердив актуальність проблеми ключових морфологічних понять в мовознавстві. Усі морфологічні одиниці несуть своє функціональне значення і мають набір лексико-граматичних класів.

1.2. Аналіз лексико-граматичних категорій частин мови

У межах предмету нашого дослідження вже зазначалося про характерні особливості повнозначних та неповнозначних частин мови. Для того, щоб усвідомлювати функцію кожної повнозначної частини мови ми маємо детальніше дослідити їх лексико-граматичні особливості.

Найбільшою за уживаністю в українській мові серед інших класів слів займає така самостійна частина мови як іменник.

І. Вихованець стверджує таке: «Іменником називається частина мови, яка позначає предмет і виражає це узагальнене значення за допомогою граматичних категорій роду, числа і відмінка» [13, с. 45].

Іменник як частина мови має не одне, а кілька значень. Іменники – це назви і власне предметів та живих істот, і опредмечених дій та ознак, і назви почуттів, і назви різних виявів чуття тощо. Однак спільним для всіх іменників є їх відношення до конкретного чи абстрактного предмета.

М. Леонова зазначає, що: «Узагальнююча властивість іменника приводить до того, що словом називається, власне, відсутній в об'єктивній дійсності предмет, а формується він на основі найтипівіших ознак різних конкретних предметів, підведених під певний клас. Справді, немає предмета *рослина* (є квітка, трава, дерево тощо), немає і предмета *квітка, трава, дерево*, а є *фіалка, осока, дуб* (більше того, існують окремі види, сорти названих рослин)» [33, с. 22].

Отже, різні іменники мають різний ступінь абстрактного значення, що залежить від рівня узагальнення фактів дійсності.

Науковець стверджує, що: «Різний ступінь абстракції мають слова, що називають видові та родові поняття, за ступенем абстракції такі слова утворюють градаційний ряд, наприклад: *фіалка – квітка – рослина – предмет; дуб – дерево – рослина – предмет; жук – комаха – істота – предмет; хлопець – людина – істота – предмет*» [33, с. 22].

Отже, предметність є категоріальним граматичним значенням іменника, за допомогою якого здійснюється граматичне подання

формами іменника всіх фактів дійсності, предметів і непередметів (але узагальнених як предмет).

Предметність як узагальнене граматичне значення іменника підтримується і знаходить своє вираження у ряді окремих граматичних значень, адже іменник, як і кожне інше слово, і називає факти об'єктивної дійсності, і виражає відношення між ними.

Також предметність виражається граматичною категорією роду, змістом якої є реалізація на граматичному рівні загального значення предмета як субстанції.

Предмети мисляться як такі, що виражають себе через кількісний вияв. Відношення предмета до його кількісного вияви відображається у граматичній категорії числа, у здатності іменника поєднуватись зі словом числового значення, в першу чергу з числівником.

Предмет уявляється у зв'язках з іншими предметами і непередметами. Ці відношення знаходять вираження у граматичній категорії відмінка.

Граматичні значення виражаються формою слова. Тому іменник має розгалужену систему словоформ, протиставлених одна одній. Найпоширенішим формантом іменника є флексія.

Оскільки значення числа і відмінка виражають предмет у різних його виявах – одиночному чи множинному (у значеннях числа), у залежності від інших предметів і непередметів (у значенні відмінка), то кожне з окремих граматичних значень знаходить своє вираження в корелятивних формах одного слова.

Отже, іменник змінюється за числами та відмінками.

За граматичним значенням роду різні слова групуються в один тип. У зв'язку з цим граматична категорія роду не має корелятивних форм окремих родів, і іменники за родами не відмінюються.

У межах граматичної категорії роду виділяються три типи форм, що відповідають трьом граматичним значенням – чоловічий, жіночий,

середній рід. Навіть у межах того самого роду виступають варіанти відмінкових форм.

М. Леонова стверджує, що: «Оскільки форми роду сталі, вони організують навколо себе і підпорядковують собі змінні числа та відмінка і певного оформлення в числі та відмінку слово одержує залежно від роду. Так, слово *завод* відмінюється за числами та відмінками інакше, ніж слово *земля*, а слово *теля* ще інакше. Але і в межах одного роду, наприклад жіночого, слово *нога* має інші відмінкові форми, ніж слово *ніч*» [33, с. 24].

На основі граматичних значень і їх взаємовідношень в іменнику склалася певна система відмінювання. У межах цієї системи виділяються певні відмінкові типи (чотири відміни, множинні іменники, іменники прикметникового походження, невідмінювані іменники).

Отже, іменник є частиною мови із значенням предметності, має власну систему граматичних категорій. Це рід, число, відмінок. Проаналізуємо їх за допомогою таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Граматичні категорії іменника

Граматична категорія іменника	Сутність характеристики граматичної категорії
Відмінок	<p>Відмінок охоплює усю систему номінацій, тому кожна його словоформа є носієм якогось значення, а отже, наділена відповідною функцією.</p> <p>Повна семантична завантаженість відмінка відрізняє його від</p> <p style="text-align: right;"><i>Продовження табл.1.1</i></p>

	<p>категорії роду, де семантика форм слів простежується тільки у назвах</p> <p>осіб, і категорії числа, де числове розрізнення стосується тільки рахованих предметів, пор.: <i>стіна – стіни і молоко.</i></p> <p>Категорія відмінка становить систему морфологічних форм слів, які поділяються на сім компонентів, або відмінкових грамам називного, родового, давального, знахідного, орудного, місцевого і кличного, кожна з яких має свої морфологічні засоби вираження. Відмінок належить до словозмінних категорій, оскільки його грамеми втілюються у словоформах того самого слова, які не походять одна від іншої, а чергуються, тобто зазнають морфологічної альтернації [1, с. 20-21].</p>
Рід	<p>Категорія роду іменника покликана реалізувати в реченні його граматичні зв'язки, узгодити синтаксично залежні форми слів з іменником, що їх означає. У системі мови вона знаходить</p>

	<p style="text-align: center;"><i>Продовження</i></p> <p><i>табл. 1.1</i></p> <p>вираження в численних формах слів, які мають різне функціональне призначення; категорії роду не властива універсальність значень – типових однорідних функцій, характерних для всієї категорії. Така ситуація зумовлена неоднорідним поділом імен – специфічних мовних знаків, за допомогою яких у мові відтворюється навколишня дійсність [1, с. 52].</p> <p>Імена спільного оду, зовнішня форма яких не містить вказівку на означену за статтю особу, передані формами граматичного чоловічого або граматичного жіночого роду, напр.: <i>адвокат, юрист, травматолог, фермер, науковець, депутат; колега, слуга, нероба, задавака, забіяка, зануда</i> [1, с. 54].</p>
Число	<p>Граматична категорія числа відтворює кількісні співвідношення предметів і явищ навколишньої дійсності і</p>

	<p>належить до категорій із семантичною домінантою.</p> <p>Система граматичних значень</p> <p style="text-align: center;"><i>Продовження</i></p> <p><i>табл. 1.1</i></p> <p>становить парадигму з двочленним протиставленням числових показників, напр.: <i>учень – учні, студент – студентка, ріка – ріки, зошит – зошити</i> [1, с. 72].</p> <p>Семантично категорія числа формується на класах лексем, які називають раховані предмети і в яких елементи значення виражають протиставлення за принципом розчленованості – не розчленованості. Назви рахованих предметів наділені вмотивованим, семантико-граматичним, числом, яке передає кількісну характеристику реально існуючих речей, предметів, явищ. Форми однини і множини таких класів слів, крім семантичної, виконують граматичну функцію узгодження в числі [1, с. 73].</p>
--	--

Таблиця 1.1 наочно демонструє специфіку та сутнісні характеристики граматичних категорій іменника.

Досліджуючи граматичні категорії іменника вважаємо за доцільне звернути увагу на категорію назв істоти/неістоти.

Ця граматична категорія іменника займає цільне місце в програмовому матеріалі з української мови в молодших класах.

М. Леонова зазначає наступне: «Семантична категорія назв істот-неістот об'єднує іменники за онтологічною ознакою називання істот чи неістот. У цій категорії назви істот є назвами переважно живих, органічної природи фактів, людей та тварин; сюди належать і демонологічні та міфологічні назви, а також назви персоніфікованих предметів – антропоморфних і зооморфних (прирівнювання до живих): *спортсмен, уралець, лебідь, коник, мавка, Юпітер, серденько* (назви особи).

Назви неістот включають слова, що іменують неживу, неорганічну природу – речі, рослини, частини тіла істот (хоч це і органічна природа, очевидно, на тій підставі що частини живого тіла не можуть функціонувати самостійно), абстрактні, збірні, речовинні, географічні, астрономічні предмети: *шафа, мотор, осока, рука, розвиток, запалення, загін, рід, картоплиння, берег, метеор, архіпелаг* [33, с. 26].

Вивчаючи специфіку категорії власні/загальні назви, слід усвідомлювати, які саме групи слів вони представляють.

Продемонструємо це на рис. 1.3.

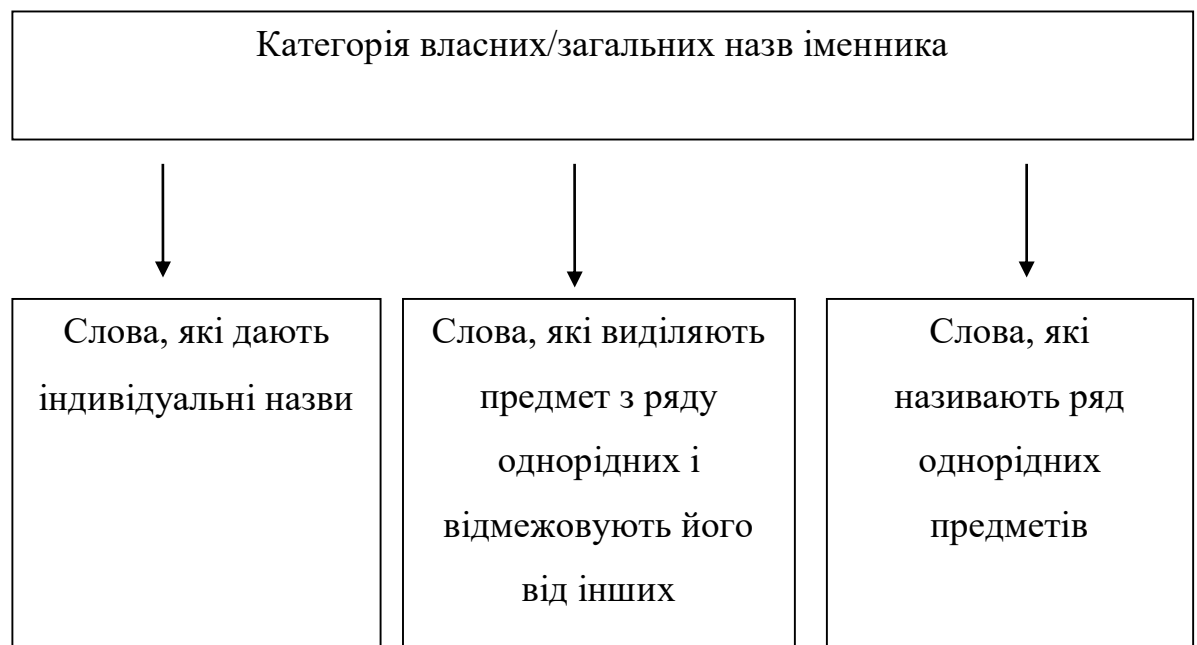

Рис. 1.3 Категорія власних/загальних назв іменника

Отже, як бачимо, власними назвами можуть бути прізвища, імена, по батькові, прізвиська, назви закладів та установ тощо.

Іменник найтісніше пов'язаний з прикметником. Їх зв'язок визначається саме через граматичні категорії.

Оскільки іменник і прикметник узгоджуються в роді, числі та відмінку, то і синтаксичні сполуки, які вони створюють обумовлені саме цим.

Наприклад, цей зв'язок очевидний в словосполученні. Ті з них, що мають спосіб зв'язку узгодження демонструють це найбільше: *синє небо, білого снігу, вдалим урожаєм тощо*.

У дослідженні звернемо увагу на завдання, які спрямовані на вивчення іменника. Водночас, хочемо відзначити, що значення предметності позначається на синтаксичній функції іменника.

Наприклад, пропонуємо такі завдання.

1. З'ясуйте предметне значення іменників і їх синтаксичну роль у реченні.

1. *Люблю, коли зоря покрівлі золотить, і світанковий спів пташки кругом разносять, коли од моря зір звільняється блакить і падають з квіток на землю сльози-роси.* 2. *Сонце, квіти, далі і весна, весна....* 3. *Одквітла осінь соковита, і шум, і рух.* 4. *Осінній вітру крок, і хмари над землею, і пада жовтий лист в вечірньому вогні ... (З тв. В.Сосюри)* 5. *За Россю під високою скелею блищав на сонці новий гарний панський млин, увесь обтесаний, обмальований, як цяцька, з покрівлею з дощок, з двома вікнами, з білими стовпами, навіть з ганком. (І.Нечуй-Левицький)* 6. *Рідна мова – це найважливіша основа, що на ній зростає духовно і культурно кожний народ. (За І.Огієнком).* 7. *Одне ім'я виголосили тисячі голосів,*

одну людину воліли бачити гетьманом - Максима Залізняка. (За Ю.Мушкетиком) [60, с. 144].

2. Випишіть назви істот. У спільнокореневих словах виділіть афікси.

...Жили собі шпаки. Батько і мати маленьким їсти-питоньки носили, співати по-шпачиному навчали.

Згода і мир панували у шпаківні. Шпачата одне одного поважали, одне одному допомагали.

Якось шпачиха придивилась до своїх діток і помітила у найменшого невеликий чубчик. Дуже здивувалися цьому птахи, бо чубаті птахи – то дивина. Тож і назвали малого Чубиком. А Чубчик відтоді так запишався, що почав із зневагою ставитись до своїх братиків і сестричок.

Одного разу Чубчик сів на ясеневу гілку. І так йому сподобався спів соловейків, які витьохкували у саду, що аж захотілося й самому так заспівати... (М. Магера.)

3. Визначте рід поданих нижче іменників. Вкажіть, на основі яких семантичних, морфологічних і синтаксичних ознак ви відносите кожен іменник до певного роду.

Сузір'я, телятко, скатерть, люстра, козеня, ущільнення, серце, баклага, кохання, мудрість, непримиренність, приятель, левада, орля, різьба, Славутич, Чорнобиль, Токіо, староста, Спаситель, скумбрія, морзе, міль, звіря, міледі, гну, плеса, аташе, лауреат, бідолаха, панно, голова, тюль, пил, плакса, Саша, сад, птах.

4. Випишіть з уривка іменники, поділивши їх на групи: 1) ті, що мають однину і множину; 2) ті, що вживаються тільки в однині; 3) ті, що вживаються тільки в множині.

У печі палав вогонь і червоним язиком лизав челюсті. В маленькій хаті було поночі, по кутках стояли діди. На постелі лежала стара жінка

ї стогнала. Се Харитина мати. Шість тижнів минуло, як вмер її чоловік, батько Харитин, і відтоді бідна вдова тужить та слабує, а це вже другий день, як зовсім злягла. Злягла саме в жнива, в гарячий час, коли всі, хто вмiє жати, подались на ниву збирати на зиму хліб, І вдовине жито поспіло, та нема кому його жати; сиплеться спіле зерно на землю, а вдова лежить недужа: тяжка слабiсть спутала руки й ноги, прикувала до постелі... Лежить бідна мати Харитина та б'ється з думами... (М.Коцюбинський.)

5. Спишіть прислів'я. Визначте відмінок кожного іменника і поясніть правопис виділених слів.

Не борода робить чоловіка мудрим.

Без діла слабiє сила.

Діло майстра величає.

*Правда суду **не боїться**.*

*Гнила дошка **цвяха** не приймає.*

Хату руки держать.

Хвалилася сова своїми дітьми.

Біда біду бачить по сліду.

Рідна мати високо замахує, а помалу б'є.

Під лежачий камінь вода не тече.

Вдома і сніги гріють.

Одна бджола мало меду наносить.

*Весна ледачого не любить, вона проворного **голубить**.*

***Якби** на кропиву не мороз, вона в усіх людей пожалила.*

Сліпий, хто далі носа не бачить.

6. Перепишіть. Іменники в дужках поставте в потрібному відмінку однини чи множини. Поясніть правопис відмінкових закінчень.

ДОБРОТВОРЕЦЬ

Він був (син) (хлібороб) і добре знав (ціна) (хліб). Зростав серед (степи), од (мати) переймав у свою (душа) (казка) про (Колобок),

спеченого з останнього бідняцького (борошно), що дбайливого (хлібороб), що до схід (сонце)засіває свою (нива), і про (жайворонок), що народився серед степового (роздолля).

А коли підріс і став (школяр), батько навчив його вирізати з (дерево) (птахи) і (звірятка).

По (закінчення) (школа) сказав (мати): «Я люблю, мамо, (діти)і хочу стати (вчитель)».

Вчився в (технікум) та (інститут) і водночас працював у сусідніх (села), а по (закінчення) (інститут) - в (село) Онуфрієвці. Так Василь Олександрович став сільським (вчитель).

Коли почалася (війною), молодий учитель пішов на (фронтом). Воював з (фашисти), був тяжко поранений. Довго лікувався в (госпіталь). Але все (життям) носив у (тіло) (осколком) ворожого (снаряд).

Після (війна) колишній солдат гвардійської (рота) Василь Олександрович став (директор) Павлицької середньої (школа).

Він сам навчав (діти) (історія), (географія), прищеплював (шана) до рідного (слово)... (І.Цюпа.) [60, с. 146].

7. Поставте подані іменники в родовому відмінку однини. Складіть з ним 6-7 речень.

Алфавіт, аналіз, багаж, баклажан, барбарис, вальс, Везувій, газ, гектар, гандж, дах, гай, деканат, детектив, Ельбрус, епіграф, ескадрон, жанр, жетон, заклик, замір, ідеалізм, Канів, лист, люпин, навар, наділ, облік, оборот, пікет, плавун, радій, ракетодром, сажанець, склад, тариф, тост, урок, фарфор, фільм, хист, хлорофос, Цейлон,цілитель, чебрець, шашлик, шовк, йогурт, юрист, якір, ярус, тамбур, товар, озеро, театр, тигр, снігур.

Займенник дублює іменник, замінюючи його в реченні. Наприклад: *Падав білий сніг. Він засипав все навколо: будинки, дерева, рідний двір. Той двір нагадував білу пухнасту галявину, вкриту ковдрою.*

Досліджуючи частини мови, М. Леонова зазначає наступне: «Займенник є частиною мови, що вказує на предмет і його ознаки і представляє їх у специфічних формах роду, числа й відмінка. Займенник виконує синтаксичну функцію усіх тих частин мови, з якими він співвідноситься (іменника, прикметника, числівника), отже, не має своєї власної синтаксичної функції» [33, с. 146].

В українській мові розрізняють розподіл займенників за розрядами. Продемонструємо це у вигляді таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Розподіл займенників за розрядами

Розряди займенника	Приклад
Особові	<i>я, ти, він, вона, воно, ми, ви, вони</i>
Зворотній	<i>себе</i>
Вказівні	<i>цей, ця, це, ці, той, та, те, ті, такий, така, таке, такі.</i> Наприклад: <i>Андрій Васильович одержав таке ж виховання, як і його брат (З журналу).</i> <i>Дух степовий приніс я з собою, настояний на квітах. Це – тобі (Г.Кривда)</i>
Присвійні	<i>мій, твій, його, моя, твоя, її, моє, твоє, свій, своя, своє, мої, твої, свої, наш, наша, наше, наші, ваш, ваша, ваше, ваші, їхній, їхня, їхнє, їхні</i>
Означальні	<i>сам, самий, весь, вся, все, всі, усякий, усяка, сяке, усякі, кожний,</i>

	<p><i>кожен, кожна, кожне, кожні, жодний, жодна, жодне, жодні, інший, інша, інше, інші.</i></p> <p style="text-align: right;"><i>Продовження табл. 1.2</i></p> <p>Наприклад: Жоден листок не тремтить <i>(Л.Українка);</i> В інші ночі... дивились рідні ночі у рідну шибочку свою <i>(А.Малишко)</i></p>
Питально-відносні	<p><i>хто? що?</i></p> <p>Наприклад: <i>Вставай, хто живий, в кого думка повстала (Л.Українка);</i> <i>Помічаєш зірку в небі, що повисла на одному місці (С. Журахович)</i></p>
Питальні	<p><i>який? чий?</i></p> <p>Наприклад: З яких зірок злетіла ти сюди? <i>(В.Сосюра);</i> Чий ти? <i>(Г. Тютюнник);</i> <i>Віталик хапає саме те колесо, на якому вони сиділи разом з Тонею (О. Гончар);</i> Чий би не був, та заходь <i>(М.Стельмах)</i></p>
Заперечні	<i>ніхто, ніщо, ніякий, нічий</i>
Неозначені	<i>хто-небудь, що-небудь, хтось, щось, абихто, абищо, абиякий, дехто, децо, деякий, хтозна-що,</i>

	<i>хтозна-який, казна-що, казна-чий</i>
Вказівний	<i>стільки</i> Наприклад: <i>Продовження табл. 1.2</i> <i>А народу... Стільки народу! (Нар.</i> <i>творчість)</i>
Питально-відносний	<i>скільки</i> Наприклад: <i>А скільки йому років ? (В.</i> <i>Сосюра)</i>

Особливе місце в системі частин мови займає числівник. Його номінативна роль дуже своєрідна. Вона визначається кількісними ознаками слова.

О. Безпояско так визначає числівник: « ... повнозначна частина мови, яка означає кількість предметів (певну або точно не визначену) та абстрактно-математичну кількість: *двадцять студентів, дві третіх доби, багато друзів, декілька місяців; від ста відняти сорок – шістдесят; п'ять помножити на десять – п'ятдесят; корінь кубічний з дев'яти – три*» [1, с. 142].

Учений підкреслює, що не всі слова зі значенням числа є числівниками. Для нашого дослідження важливою є така думка вченого: «... поза системою сучасних числівників перебувають кількісні іменники: *пара, десяток, дюжина, сотня*, а також іменникові еквіваленти дробових числівників: *чверть, третина, половина, десятина* (рідко). Вони виступають як дублетні назви кількості при числівникових назвах деяких числових понять, пор.: *десяток і десять, дюжина і дванадцять, сотня і сто, половина і одна друга, третина і одна третя* і т.д.

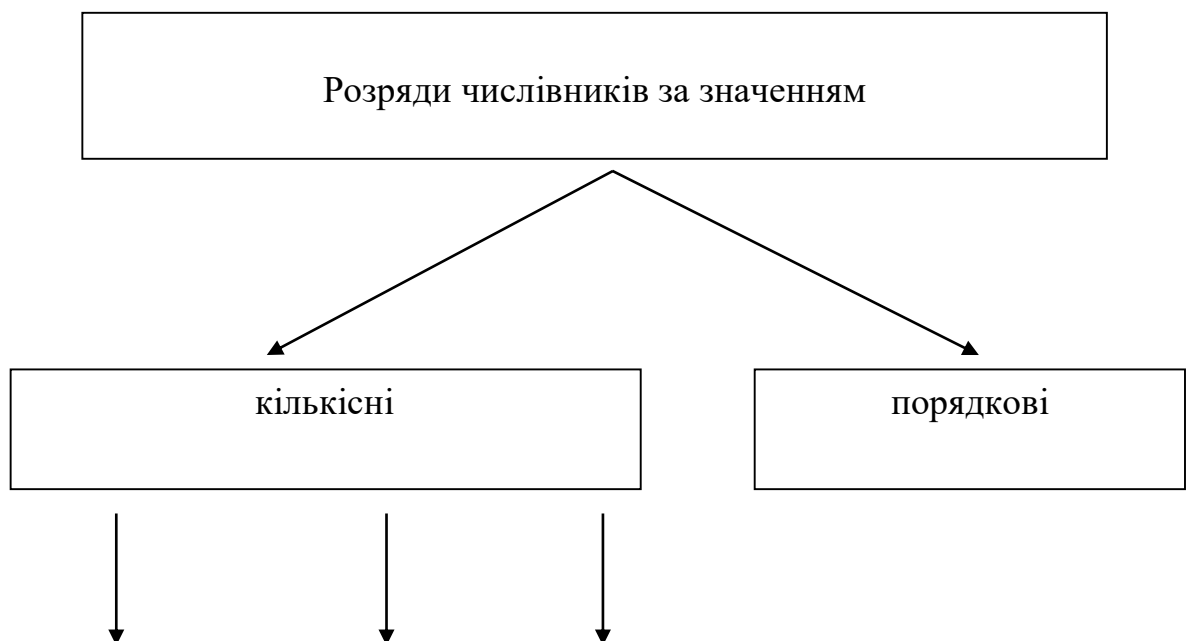
Окремо стоять і ті іменники, що утворилися суфіксальним

способом від назв числівників: *одиниця, двійка, трійка, четвірка, п'ятірка, шестірка, сімка, дев'ятка* та ін.» [1, с. 143].

Науковець зазначає, що «...числівники – морфологічно своєрідний клас слів, бо вони не розрізняються за родами і не змінюються за числами. У процесі становлення, виділившись із складу іменників та прикметників, вони майже повністю нейтралізували їх різнопланові граматичні категорії роду і числа. Родові ознаки мають лише числівники *нуль* (чол. р.), *один* (чол. р.), *одна* (жін. р.), *одно, -е* (середн. р.), *мільйон, мільярд, трильйон* і под. (чол. р.), *тисяча* (жін. р.). Родові відмінності в числівників *два – дві, обидва – обидві, півтора – півтори* зберігаються лише в називному та знахідному відмінках. За числами змінюється лише числівник *один* (форма множини – *одні*) [1, с. 143].

Учений зазначає, що: «... з граматичних категорій числівники мають тільки категорію відмінка, проте вона не може представляти їх частиномовну своєрідність, тому що властива також іменникам і прикметникам. Крім того, категорія відмінка числівника має свою специфіку у порівнянні з цією категорією іменника і прикметника, яка виявляється насамперед у строкатості і розгалуженості системи словозміни числівників» [1, с. 143].

Особливістю числівників є їхня розрядність. Представимо це наочно на рис. 1.3.

I. Уродженець Сумщини кобзар І. Іванченко створив понад 50 пісень і дум, які виконував у селах 4 районів. У творчому доробку художника Сластіона – 23 портрети кобзарів різних форматів, виконаних у техніках: туги, перо, білило. Над портретною галереєю кобзарів письменник працював понад півстоліття – найбільш ранній із створених ним портретів виконаний у 1875 році, а останній – у 1928 році. (Ю. Турченко.)

II. В Україні існувала Державна капела бандуристів, заснована в 1918 році. За 52 роки існування капела дала понад 544 концерти, обдарувала піснею понад 4 мільйони слухачів, виїжджаючи в турне по США, Канаді, Європі понад 60 разів. (З журналу)

4. Розкрийте дужки, напишіть числа словами, обґрунтуйте зв'язок числівників з іменниками.

4 (дівчина), 3 (міністр), 5 (слово), 7 (кореспондент), 9 (харків'янен), 8 (агроном), 2 (газета), 34 (зошит), 13 (книжка), 5 (болгарин), 17 (градус), 24 (корова), 33 (теля), 3 (ножиці), 8 (залік), 2 (вчителька), 9 (мати), 4 (хлоп'ята), 23 (ворота), 3 (кури), 133 (теля), 4 (очі) [60, с. 188].

Важливу роль в системі частин мови відіграє й дієслово.

О. Безпояско так визначає цю частину мови: «... дієслово – частина мови, призначення якої полягає в тому, що вона є носієм динамічної ознаки, семантичні складові якої передаються досить розгалуженою системою граматичних категорій і їх матеріальних виразників – граматичних форм. Це найскладніша частина мови, оскільки до її вихідної парадигми належить п'ять до категоріальних дієслівних утворень» [1, с. 157].

Лексико-граматична значущість дієслова пов'язана з його функцією динаміки, дії, дієвості.

О. Безпояско, К. Городенська, В. Русанівський стверджують таке: «... дієслово – носій динамічної ознаки, тобто представленої як дія або процес, що має певні часові показники: тривалість, нетривалість, початок

процесу, ознаку закінченості і под. У речення *Людина ходить* дієслово *ходить* називає ту ознаку, яка тимчасово або постійно характеризує людину, - спосіб пересування (*Людина задумливо ходить* – тимчасова ознака; *Людина ходить*, тобто має здатність ходити –відносно постійна ознака; *Дитя вже ходить* - набуло властивої людині здатності пересуватися – постійна характеристична ознака); у словосполученні *синіюче море* дієслово (дієприкметник) *синіюче* називає колір не як постійну ознаку моря – цю функцію виконав би прикметник: *синє море*, а як якість, що виникає у її носія за певних умов (*сонячний день, безвітряна погода* і под.); дієслово (дієприслівник) може передавати, як і прислівник, ознаку ознаки (пор.: *Юнак сидів замислено – Юнак сидів замислившись*) - різниця в семантиці прислівника й дієприслівника тут майже не відчувається, оскільки процесуальність зосереджена у відмінюваному дієслові, а в дієприслівнику вона ослаблена: інфінітиву, який умовно зветься вихідною формою дієслова, властиво передавати предметність: інфінітив може виступати в значенні додатка (пор. *Я йду гуляти – Я йду на гуляння*) і в значенні підмета (пор. *Читати корисно – Читання корисне*)» [1, с. 163].

М. Леонова стверджує, що: «Опозицією до іменних частин мови (іменника, прикметника, числівника, тобто тих частин мови, які чи то називають предмет, його якісну та кількісну ознаки, чи то вказують на них, тобто статичні факти) є дієслово. Власне, дієслово також має стосунок до предмета і також називає ознаку предмета, але, на відміну від іменних частин мови, ознаку динамічну, процесуальну, тимчасову (а не сталу). Наприклад, пор.: *У житті синіли волошки та сокирки, білів зіркатий ромен, червоніла квітка польового маку* (М. Коцюбинський) і *сині волошки, білий ромен, червоний мак*. Дієслова передають ознаку у розгортанні, у перебігу, прикметники – без вказівки на її зміну.

Таким чином, дієслово називає процесуальну ознаку, тобто позначає дію, виконувану предметом або властиву предметові, дію як

процес» [33, с. 159].

Дієслово має час, дієвідміну, число, вид, спосіб. Схематично продемонструємо це на рис. 1.4

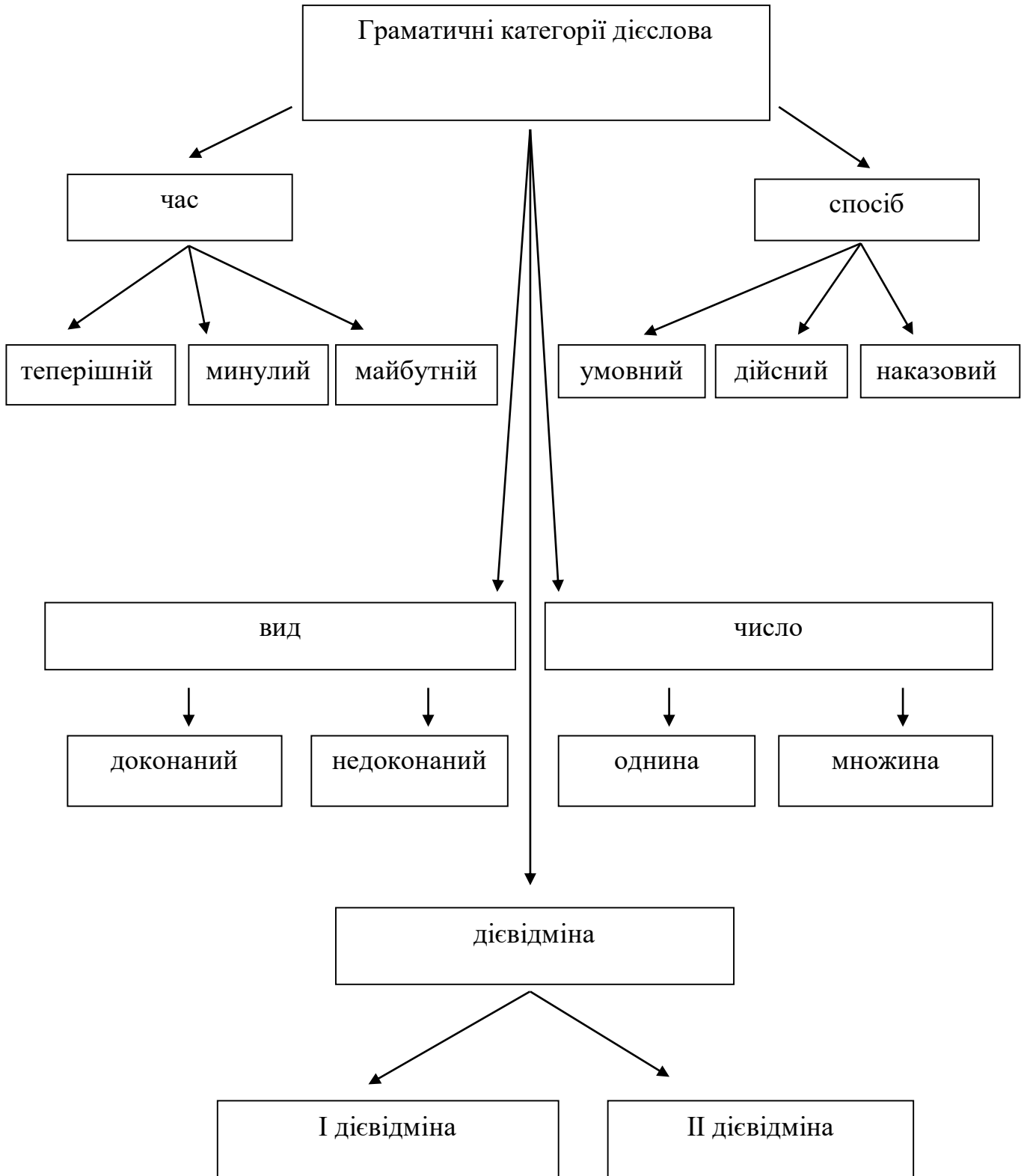

Рис. 1.4 Грамматичні категорії дієслова

Отже, дієслово має розвинену граматичну систему та особливі категорії. В українській мові дієслово створює особливі форми: дієприслівник та дієприкметник.

Отже, аналіз граматичних категорій частин мови вказує на їх розгалуженість та різноманіття. Усі аналізовані категорії виражають специфіку частин мови, яким вони притаманні.

РОЗДІЛ 2

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ МОРФОЛОГІЧНИХ ПОНЯТЬ

2.1. Державно-нормативне забезпечення вивчення морфологічних понять у початкових класах

У молодших класах вивчення морфологічних понять відбувається протягом усього початкового курсу української мови. Ця робота має системний характер та регламентується державно-нормативними документами.

Державний стандарт початкової освіти передбачає мовно-літературну освітню галузь, що містить ключові нормативи щодо вивчення частин мови [20].

У програмі Нової української школи (НУШ) передбачено роботу над основними морфологічними поняттями на рівні всіх змістових ліній [45].

Вивчення морфологічних одиниць реалізується в таких змістових лініях програми:

- «Взаємодіємо усно»;
- «Взаємодіємо письмово»;
- «Медіаграмотність» та ін.

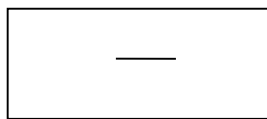
У підручниках з української мови представлено чимало дидактичних видів роботи: вправ, завдань, текстового та ілюстрованого матеріалу для вивчення основних понять з морфології.

Так, у 1 класі, згідно з програмовими вимогами, відбувається пропедевтична робота щодо вивчення частин мови [58].

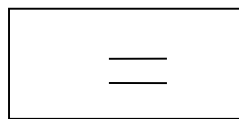
Звісно, учням ще не дається поняття про іменник, прикметник та дієслово. Проте вони отримують відомості про слова-назви, слова-дії та слова-ознаки.

Така підготовча робота до сприйняття повнозначних частин мови в 3-4 класах має важливе значення.

Під час усної взаємодії молодші школярі знайомляться з графічними позначками таких слів, а далі – вчаться складати з ними речення. Представимо це наочно на рис. 2.1.

слово – назва

слово – дія

слово - ознака

Така робота має підготовчу функцію не тільки до вивчення іменника (слово – назва), дієслова (слово – дія), прикметника (слово – ознака), а й до матеріалу із синтаксису в подальшому.

Автори підручників для початкової школи приділили чимало уваги створенню вправ і завдань для опрацювання основних понять про частини мови.

Розглянемо це детальніше за допомогою таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Вивчення основних морфологічних понять на матеріалі підручників

Підручник	Зміст завдання	Мета
Буквар, 1 клас (автори М.С.Вашуленко, О.В.Вашуленко) [4]	с. 6 с. 7	вивчення слів, що означають назву предмета; вивчення слів, що означають ознаку предмета;

	с. 10 с. 11 с. 19 с. 106	вивчення слів, що означають дію; складення речення з <i>Продовження</i> <i>табл.2.1</i> різних за значенням слів; пропедевтична робота над числом
--	---------------------------------------	---

Отже, в 1 класі робота над частинами мови має суто пропедевтичний характер. Вона реалізується за принципом наступності та перспективності.

Типові освітні програми НУШ передбачають роботу в 2 класі над основними морфологічними поняттями за таким змістом:

- називна функція слова;
- слова – назви предметів, дій, ознак;
- зв'язок слів у реченні [45].

У 3-4 класах учням пропонується робота, яка визначена такими вимогами:

- учень має уявлення про номінативну функцію слова;
- співвідносить слово і зображення відповідного предмета, дії, ознаки, числа;
- розрізняє близькі й протилежні за значенням слова;
- розрізняє слова, які мають кілька значень;
- доповнює тематичні групи слів;
- встановлює відповідність між родовою і видовими назвами;
- упізнає і розрізняє слова – назви предметів, ознак, дій, чисел, службові слова (із допомогою вчителя);

- ставить до слів питання хто? що? який? яка? яке? які? що робить? що роблять? скільки? (з допомогою вчителя) [45, с. 197].

Окремо в програмі представлена робота над частинами мови в межах змістової лінії «Досліджуємо мовні явища».

Представимо програмові вимоги щодо вивчення цих понять:

- розрізняє слова, які відповідають на питання хто? що?;
- правильно вживає велику/малу літери у власних/загальних назвах;
- змінює іменники за числами (один-багато);
- впізнає слова, які відповідають на питання який? яка? яке? які? окремо та в реченнях, у тексті;
- утворює словосполучення іменників з прикметниками;
- добирає до відомого предмета відповідні ознаки;
- впізнає слова-назви дій, ставить до них питання;
- добирає влучно дієслова для висловлення власних думок;
- розрізняє слова, які називають числа, ставить до них питання скільки?;
- утворює словосполучення числівників з іменниками;
- розрізняє слова, що називають предмети, ознаки, дії, числа, ставить до них питання;
- добирає самостійно 4-6 слів, які відповідають на питання хто? що? який? яка? який? які? що робить? що роблять? скільки?;
- розподіляє слова на групи за значенням та питаннями (за частинами мови);
- упізнає в реченні службові слова; пише їх окремо від інших слів;
- пов'язує між собою слова за допомогою службових слів [45, с.203].

Отже, аналіз Державного стандарту та Типових освітніх програм засвідчив, що в нормативних документах передбачено вимоги до здобувачів освіти щодо оволодіння основними поняттями про частини мови.

2.2. Види роботи з вивчення морфологічних понять

Важливу роль у вивченні та закріпленні морфологічних понять має систематична практична робота.

Для реалізації поставленої мети вчитель має приділити суттєву увагу добору вправ і завдань, які будуть ефективними для вивчення частин мови та їх граматичних категорій.

Кожна частина мови має свою граматичну специфіку (п.1.2.). Їх вивчення в початковій школі не передбачає всіх мовознавчих тонкощів. Програма чітко спрямовує вчителя на виконання основних задач у роботі з морфологічними поняттями (п. 2.1.).

Проаналізуємо види вправ і завдань, що спрямовані на засвоєння слова - назви (предметів, ознак, дій, чисел).

Для цього з'ясуємо як така робота представлена в підручниках з української мови.

Наприклад, у підручнику з української мови для 2 класу (автори М. Вашуленко та С. Дубовик [3] знаходимо чимало цікавих, творчих завдань для навчання (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Реалізація змістової лінії програми «Досліджуємо мовні явища» у підручнику з української мови

Методичний апарат	Зміст завдання
1. Прочитайте вірш Володимира Верховеня. Випишіть виділені слова – назви предметів за	<i>Іменник любить називати завжди на імення кожну річ: земля, країна, сонце, мати, печаль і радість, день і ніч [3, с. 46].</i>

<p>абеткою. На які питання вони відповідають?</p> <p>Поясніть значення виділених слів.</p>	
<p>2. Вивчи вірш Павла Грабовського і запиши його з пам'яті.</p> <p>Підкресли слова – назви предметів.</p>	<p><i>Хмара небо криє.</i></p> <p style="text-align: center;"><i>Продовження табл.2.2</i></p> <p><i>Сонечко не блисне.</i></p> <p><i>Вітер вовком виє.</i></p> <p><i>Дощ потоком висне [3, с. 47].</i></p>
<p>3. Запишіть прислів'я і приказки про сонце, доповнюючи словами – назвами предметів із довідки.</p> <p>Поясніть їхній зміст.</p> <p><i>Довідка: ранок, мороз, віконце, літо, вечір.</i></p>	<p><i>Блисне сонце і в наше ?.</i></p> <p><i>Сонце встане, то й ? настане.</i></p> <p><i>Сонце блищить, а ? тріщить.</i></p> <p><i>Сонце низько, ? близько.</i></p> <p><i>Сонце на ? повертає, а зима – на мороз [3, с. 47].</i></p>
<p>4. Назвіть професії людей, які виготовляють кулінарні вироби.</p> <p>На які питання відповідають дібрані слова – назва професій? Запишіть їх.</p> <p>Які страви люблять готувати у вас удома?</p> <p>Перегляньте відео про народних майстрів. Назвіть професії, які ви запам'ятали. Як називають вироби, які виготовляють майстри?</p>	<p>Кулінар – кухар, фахівець із приготування їжі.</p> <p>Кондитер – майстер, що виготовляє кондитерські вироби [3, с. 48].</p>

<p>5. Допиши слова – назви тварин за малюнками. На які питання відповідають ці слова?</p> <p>Розкажи про тваринку, яка тобі подобається.</p>	<p><i>хитрий, як ?</i></p> <p><i>полохливий, як ?</i></p> <p><i>вайлуватий, як?</i></p> <p><i>ледачий, як ?</i></p> <p><i>мудрий, як ?</i></p> <p><i>колючий, як ?</i></p> <p><i>голодний, як? [3, с. 49].</i></p>
<p>6. Уяви себе художником (художницею). Прочитай вірш Миколи Сингаївського, доповнюючи словами з довідки.</p> <p><i>Довідка: озерце, небо, серце, ліс.</i></p> <p>Що потрібно художнику?</p>	<p style="text-align: center;"><i>Продовження</i></p> <p><i>табл.2.2</i></p> <p><i>Фарби я взяв –</i></p> <p><i>намалював:</i></p> <p><i>дятлові - ?,</i></p> <p><i>ластівці - ?,</i></p> <p><i>рибам - ?</i></p> <p><i>для всіх – моє ?</i></p> <p><i>Мольберт</i> – підставка, на якій художник установлює полотно, картон або папір для малювання.</p> <p><i>Палітра</i> – дощечка, на якій художник змішує фарби [3, с. 49].</p>
<p>7. Допиши речення, відповідаючи на запитання.</p> <p>На які питання відповідають додані слова – назви предметів?</p>	<p><i>У школі я - ?.</i></p> <p><i>В автобусі я -?.</i></p> <p><i>У бібліотеці я - ?.</i></p> <p><i>У крамниці я - ?.</i></p> <p><i>У театрі я - ?.</i></p> <p><i>Для мами й тата я - ?.</i></p> <p><i>Для дідуся й бабусі я - ?.</i></p> <p><i>Для брата й сестри я - ? [3, с. 50].</i></p>

<p>8. Прочитайте прислів'я і поясніть їхній зміст. Випишіть виділені слова у дві колонки.</p>	<table border="0"> <thead> <tr> <th style="text-align: center;"><i>Хто?</i></th> <th style="text-align: center;"><i>Що?</i></th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td colspan="2"><i>1. У дружбі сила. 2. Справжні друзі пізнаються в біді. 3. Людина без друзів, ніби земля без дощу. 4. Коли дружба прийшла – буде більше у світі тепла. 5. Скажи мені, хто твій друг, і я скажу тобі, хто ти. 6. Дружба та братство – найбільше багатство</i></td> </tr> </tbody> </table> <p>[3, с. 51].</p>	<i>Хто?</i>	<i>Що?</i>	<i>1. У дружбі сила. 2. Справжні друзі пізнаються в біді. 3. Людина без друзів, ніби земля без дощу. 4. Коли дружба прийшла – буде більше у світі тепла. 5. Скажи мені, хто твій друг, і я скажу тобі, хто ти. 6. Дружба та братство – найбільше багатство</i>											
<i>Хто?</i>	<i>Що?</i>														
<i>1. У дружбі сила. 2. Справжні друзі пізнаються в біді. 3. Людина без друзів, ніби земля без дощу. 4. Коли дружба прийшла – буде більше у світі тепла. 5. Скажи мені, хто твій друг, і я скажу тобі, хто ти. 6. Дружба та братство – найбільше багатство</i>															
<p>9. Запиши назву професії, пов'язаної з цими словами. На яке питання відповідають ці слова? На яке питання відповідають слова – назви професій?</p>	<p style="text-align: center;"><i>Продовження</i></p> <table border="0"> <tbody> <tr> <td colspan="2"><i>табл. 2.2</i></td> </tr> <tr> <td><i>магазин</i></td> <td><i>майстерня</i></td> </tr> <tr> <td><i>вітрина</i></td> <td><i>мольберт</i></td> </tr> <tr> <td><i>товари</i></td> <td><i>фарби</i></td> </tr> <tr> <td><i>каса</i></td> <td><i>пензлик</i></td> </tr> <tr> <td><i>продукти</i></td> <td><i>палітра</i></td> </tr> <tr> <td><i>чек</i></td> <td><i>папір</i></td> </tr> </tbody> </table> <p>[3, с. 51].</p>	<i>табл. 2.2</i>		<i>магазин</i>	<i>майстерня</i>	<i>вітрина</i>	<i>мольберт</i>	<i>товари</i>	<i>фарби</i>	<i>каса</i>	<i>пензлик</i>	<i>продукти</i>	<i>палітра</i>	<i>чек</i>	<i>папір</i>
<i>табл. 2.2</i>															
<i>магазин</i>	<i>майстерня</i>														
<i>вітрина</i>	<i>мольберт</i>														
<i>товари</i>	<i>фарби</i>														
<i>каса</i>	<i>пензлик</i>														
<i>продукти</i>	<i>палітра</i>														
<i>чек</i>	<i>папір</i>														
<p>10. Добери і запиши за зразком слова. Усно склади речення з однією парою слів.</p>	<table border="0"> <thead> <tr> <th style="text-align: center;"><i>Хто?</i></th> <th style="text-align: center;"><i>Що?</i></th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td><i>кобзар</i></td> <td><i>кобза</i></td> </tr> <tr> <td><i>скрипаль</i></td> <td><i>?</i></td> </tr> <tr> <td><i>гітаристка</i></td> <td><i>?</i></td> </tr> <tr> <td><i>бандуристка</i></td> <td><i>?</i></td> </tr> <tr> <td><i>барабанистик</i></td> <td><i>?</i></td> </tr> </tbody> </table> <p>[3, с. 51].</p>	<i>Хто?</i>	<i>Що?</i>	<i>кобзар</i>	<i>кобза</i>	<i>скрипаль</i>	<i>?</i>	<i>гітаристка</i>	<i>?</i>	<i>бандуристка</i>	<i>?</i>	<i>барабанистик</i>	<i>?</i>		
<i>Хто?</i>	<i>Що?</i>														
<i>кобзар</i>	<i>кобза</i>														
<i>скрипаль</i>	<i>?</i>														
<i>гітаристка</i>	<i>?</i>														
<i>бандуристка</i>	<i>?</i>														
<i>барабанистик</i>	<i>?</i>														

У 3 класі відбувається закріплення набутих знань про іменник, прикметник, дієслово та вправляння у їх розрізненні.

Для унаочнення сказаного пропонуємо такі види роботи.

Читання тексту.

Сніг урочисто причепуриє березнячок. Яким дивом іскрились берези! Здавалось, вони піднялися з снігів, білокори, пружні, ковані з кришталю. Вони були схожі на царівен, на гордовитих дочок землі, що владарювали серед білого безгоміння. Кожну гілочку опушив іній, кожну сережку підбілів. Ясним сонячним промінням зігріті берізки стояли, мов зачаровані у казковому царстві [18, с.18].

Наступним логічним видом роботи може бути такий.

Робота з таблицею, записаною на дошці. Прочитати і виписати із тексту слова, які відповідають на питання, записані в таблиці.

Хто?	Який? Яку? Яке? Які?	Що зробив? Що
Що?	Яких? Якого? Яким? Якому?	робили?
Сніг	білокори	причепуриє

- Пригадайте, що означають слова, записані в першій, другій і третій колонці. (Предмет, ознаку предмета, дію предмета).

- Якою частиною мови є слова, записані в першій колонці? Що таке іменник?

- Якою частиною мови є слова, записані у другій колонці? Що таке прикметник?

- Якою частиною мови є слова, записані в третій колонці? Що таке дієслово?

- Як розрізняти іменник, прикметник, дієслово у реченні? (Постановкою запитань) [18, с.18].

Для сприймання тексту, насиченого різними частинами мови доцільно застосовувати зорово-слуховий диктант. Наприклад, це може виглядати таким чином.

Читання вчителем тексту.

Настала зима, засипала землю сріблястим снігом. Немов казковий вартовий, усілося на голому сучку голосисте совеня, а ялиновий шишкар серед білого снігу був яскраво-червоний, немов стигла ягода. Пернаті вісники зими посідали на засніжених деревах – і ті одразу погарнішали. Скрізь – намети снігові, а на деревах – рум'яні, червоні яблука пломеніють. Звісно, ніякі це не яблука, а красені снігурі. Вони носяться по деревах, збиваючи з гілок срібний пил.

Ідуть морози, один від одного лютіший, з ялини на ялину перестрибують, потріскують та поляскують, тварин лякають. Одяглися в тепле хутро звірятка, в густий пушок пташки і шукають собі їжу. Взимку всі стараються сховатися від морозу, від холодного крижаного вітру, і кожен по-своєму зимувати пристосувався.

1. Звертається увага на правопис окремих слів: *казковий, пернаті, рум'яні, пломеніють, по-своєму.*

2. Читання тексту за абзацами, передача учнями змісту кожного з них близько до тексту.

- Тож як зимують пернаті друзі? Як ви допомагаєте птахам взимку? [18, с. 19].

У дослідженні звернемо увагу на завдання, що мають методичний апарат, спрямований на вивчення прикметника. Водночас, хочемо відзначити, що робота над вивченням цієї частини мови може відбуватися на синтаксичній основі.

Наприклад, пропонуємо такі завдання.

1. Прочитайте речення. За їх змістом вставте образні ознаки (прикметники) в потрібному відмінку.

1. *Як любо йти ... землею і ... вітер пити без кінця! (В. Сосюра.)* 2. *Краса природи скрізь, у всьому: в краплині ... дощовій, в барвінку ..., ..., в піснях, що починають сніговій. (О. Ющенко.)* 3. *До щему в серці, до ... солодкого щему я кохаю Вкраїну. (Л. Забашта.)* 4. *Вітчизни є різні на*

світі, а в мене ... - одна. (А. Малишко.) 5. Слово наше ... і ..., ніби м'ята. (В. Кочевський.) 6. І нам завжди сяє світанково ... слово. (С. Бурлаков.) 7. Зникає все, а ... слово вічне, його я, як молитву, прокажу. (В. Артимінова.) 8. Юначе! Гордо вимовляй ... слово: Україна. (С. Пушик.)

2. До поданих словосполучень доберіть граматичні синоніми, складіть з ними речення.

Листя лавра. Цвіт яблуні. Політ орла. Привітання товариша. Піклування матері. Подвиг героя, Небо без хмар.

3. З групами слів складіть художні речення або відшукайте авторські.

Гомін – звуки, гамір, гук, галас; широчінь – простір, розмах, широта; лагідність – ніжність, ласкавість, доброзичливість, м'якість, сумирність.

4. Визначте синтаксичну роль прикметників у текстах.

І. Увечері вітер затих і цюкнув мороз, а вночі повалив тихий, густий сніг, Обрії зробились ширшими й лункішими, степ уже не гомонів вітрами, а притих, скорився, У безмежному білому мовчанні лежали села.

Стальними кинджалами виблискував перший лід.

Тихими зимовими вечорами місяць золотим полозком ковзав по снігах, лишав на них сині ажурні тіні. На колодязях спалахували при місяці льодяні залізні.

Вони були міцні й тверді. Мов криця.

Коли господар зрубував їх, при кожному ударі порскали іскри, а кленове слизьке топорище прикипало до рук. (За Г. Тютюнником)

II. Минуле в пам'яті живе,

Сьогоднішнє в душі палає,

Життя, немов ріка, пливе

В майбутнє, завтрашнє, безкрає.

(Л. Дмитренко)[60, с. 166]

5. Прочитайте текст. Замініть прикметники антонімічними. Якого висновку ви дійшли?

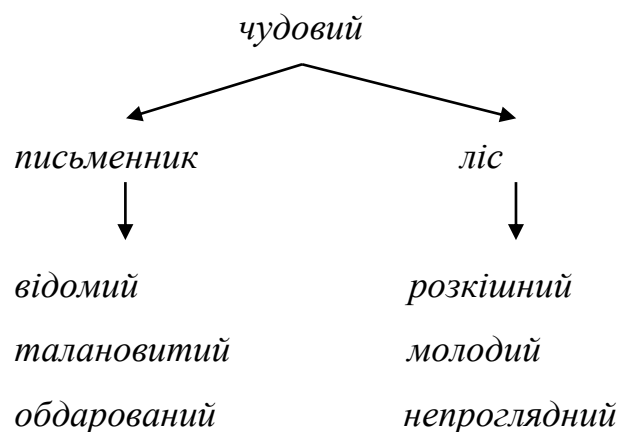
Десь зовсім близько від них невгамовно виводив сумну пісню соловейко. Здавалося, що у горлечку в нього билася маленька співуча намистина. Короткий свист – і ось вона вже вискакувала з дзьобика і стрімко летіла над лісом, а за нею вискакували маленькі намистинки, і всі вони нанизувалися у довгий невидимий разок. Потім нитка на тому разку рвалася, і намистинки падали в лунке озеро. Соловейкові жаль ставало їх, і він заходжувався ойкати, схлипувати, швидко заспокоївшись, розщедрювався і без жалю розсипав намистинки, коштовності: буриштинові намистинки, червоні коралі, срібні сережки, золоті колечка. А як не ставало їх, весело дзвонив у прозорі кришталеві дзвоники, що висіли на гілочці.

Соловей сидів на тонесенькій гілочці. Як співав, злегка горбився, трішки опускав крильця, широко відкривав тонкий дзьобик, в якому, ніби сердечко в дзвонику, бився гострий язичок, і все його крихітне тільки тремтіло й здригалося.

Сонце вже підбилося на добрий людський зріст. У його косих променях на деревах, у траві блищала, виграла роса. (З журналу.)

6. Доберіть і запишіть за зразком багатозначні прикметники до поданих іменників, пояснивши правильний вибір синонімічним рядом слів на позначення ознак.

Зразок:

*геніальний**зелений**видатний**сосновий*

Іменники: *осінь, степ, зима, картина, дощ, гай* [60, с. 167].

7. Визначте, чи є у поданих словосполученнях якісні прикметники.

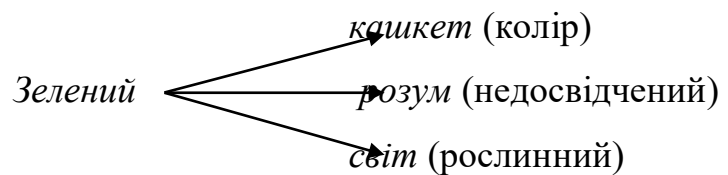
Сьогоднішня газета. Українська література. Металева труба. Металевий голос. Коліскова пісня. Сліпий кобзар. Політична система. Вишнева сукня. Вересневий день. Тепла погода. Родинні традиції, Біле полотно. Солоний сир. Лічильна машина. Наталчина подруга. Кругли стіл. Чарівний погляд [60, с. 168].

8. Від поданих словосполучень утворіть прикметникові. Виберіть ті, з якими можна побудувати міні-твір на тему: «Пшеничне поле».

Пшениця з України, хвиля Дніпра, завдання на сьогодні, збіжжя жита, слід зайця, допомога товариша, батько учня, машина для прання, хлоп'я з синіми очима.

9. З якими значеннями можуть виступати прикметники *великий, добрий, світлий, зелений, могутній*? Доберіть до кожного з них за зразком синоніми.

Зразок:

[60, с. 169].

Отже, робота над частинами мови та їх граматичними категоріями відбувається на практичному рівні. Представлені приклади мають творчий характер та вирізняються різноманітністю форм. Вони мають чітке навчальне спрямування і розвивають ці види мовленнєвої діяльності.

ВИСНОВКИ

У процесі роботи на тему дослідження «Засвоєння молодшими школярами основних понять з морфології» нами було зроблено такі висновки:

1. Проаналізовано науково-методичну та лінгвістичну літературу з порушеної проблеми. З'ясували, що про основні морфологічні поняття на основі комунікативно-діяльнісного та функціонального підходів висвітлено у працях вчених О. Беляєва, М. Вашуленка, І. Вихованця, Н.Гац, К. Городенської, І. Гудзик, В. Мельничайка, О.Мельничайко, М.Наумчук, К. Плиско, Л. Попової, Т. Потоцької, Л. Скуратівського, О.Хорошковської, Г. Шелехової та ін.

2. Досліджено наукові засади проблеми вивчення ключових понять з морфології. Визначено, що кожна з морфологічних одиниць української мови має свій набір граматичних категорій (рід, число, відміну, відмінок, вид, час тощо).

Саме граматичні категорії створюють специфічні особливості лінгвістичної природи частини мови. У роботі ми приділили увагу саме тим граматичним категоріям, які передбачені для вивчення програмою початкової школи. Зокрема, було акцентовано увагу на особливостях

частин мови. Для іменника - це категорія істоти-неістоти. Для прикметника - узгодженість з іменником у роді, числі та відмінку з іменником. Для дієслова - видове різноманіття (доконаний, недоконаний) тощо.

3. З'ясовано лінгводидактичні засади проблеми вивчення та засвоєння основних морфологічних понять в початковій школі. Ми визначили, що у молодших класах вивчення морфологічних понять відбувається протягом усього початкового курсу української мови. У роботі відзначено, що така діяльність є системною. Вона характеризується та регламентується державно-нормативними документами: Держстандартом початкової освіти, Типовими (навчальними) програмами з української мови. Аналіз підручників підтвердив, що їх матеріал відтворює основні змістові лінії програми щодо вивчення граматичних понять.

4. У дослідженні акцентовано увагу на методах, прийомах та формах роботи, що сприяють засвоєнню основних граматичних понять. Представлено чимало вправ, завдань, фрагментів уроків, які демонструють методичний потенціал роботи над граматичними поняттями. Основними методами роботи в цей період лінгводидакти рекомендують обрати пояснювальний, пояснювально-ілюстративний, метод роботи з підручником та метод вправ. Саме завдяки застосуванню методу вправ, на думку вчителів, відбувається практичне засвоєння виучуваного матеріалу. Оскільки цей метод, в даному випадку є провідним, то набір вправ має відрізнятися різноманітним методичним апаратом. Системна робота на практичній основі сприяє виробленню міцних знань, умінь і навичок щодо морфологічних понять.

Дане дослідження є перспективним, оскільки подальше його розроблення може бути присвячено аналізу ефективних методів роботи в процесі вивчення частин мови в початковій школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. Морфологія: Підручник /О. К. Безпояско, К.Г.Городенська, В. М. Русанівський. – К.: Либідь, 1993. – 336 с.
2. Бих І. Мовно-мовленнєвий розвиток учнів початкових класів як необхідна умова успішного навчання /І.Бих // Магістр. – 2005. – Вип.1. – С. 95–98.
3. Вашуленко М.С. Українська мова та читання : підручник для 2 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч.1 /М.С.Вашуленко, С.Г. Дубовик. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2019. – 144 с. : іл.
4. Вашуленко М. С. Буквар: підр. для 1 класу загальноосвіт. навч. закл./ С.М.Вашуленко, О.В.Вашуленко. – Видання друге, перероблене і доповнене. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2016. – 152 с.: іл.
5. Вашуленко М.С. Навчання української мови у 2 класі /М.С.Вашуленко // Початкова школа. - 2003. - № 1. - С. 42-46.
6. Вашуленко М.С. Удосконалення змісту і методики навчання української мови у 1-4 класах /М.С.Вашуленко. – К.: Рад. школа, 1991. – 119 с.

7. Вашуленко М.С. Українська мова і мовлення у початковій школі: Методичний посібник /М. С .Вашуленко. – К.: Освіта, 2006. – 268 с.
8. Вашуленко М. С. Українська мова: підручник для 2 класу загальноосвітніх навчальних закладів / М.С.Вашуленко, Г.С.Дубовик /за ред. М.С.Вашуленка. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2017. – 160 с. : іл.
9. Вашуленко М. С. Українська мова: підручник для 3 класу загальноосвітніх навчальних закладів / М.С.Вашуленко, О.І.Мельничайко, Н.А.Васильківська /за ред. М.С.Вашуленка. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2016. – 192 с. : іл.
10. Вашуленко М. С. Українська мова: підручник для 4 класу загальноосвітніх навчальних закладів / М.С.Вашуленко, Г.С.Дубовик, О.І. Мельничайко /за ред. М.С.Вашуленка. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2017. – 192 с. : іл.
11. Вашуленко М. С. Українська мова та читання : підручник для 2 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 1 / М.С.Вашуленко, Г.С.Дубовик. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2019. – 144 с. : іл.
12. Вихованець І. Р. У світі граматики /І. Р. Вихованець. – К.: Рад. школа. – 1987. – 192 с.
13. Вихованець І. Р., Городенська К.Г., Грищенко А.П. Граматика української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Грищенко. – К.: Радянська школа. – 1982. – 208 с.
14. Горбунцова Т.Ю. Цікаві вправи та ігри на уроках української мови у початкових класах /Т.Ю.Горбунцова. – К.: Рад. школа, 1996. – 120 с.
15. Горпинич В.О. Морфологія української мови : підручник для студентів вищих навчальних закладів / В. О. Горпинич // - К. : ВЦ «Академія», 2004. - 336с.

16. Грищенко А.П., Мацько Л.І., Плющ М.Я., Тоцька Н.І., Уздиган І.М. Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П.Грищенко// – 3-те вид., допов. – К.: Вища школа, 2002. – 439с.
17. Грипас Н. Я. Українська мова. Дидактичний матеріал з морфології: Посібник для вчителя / Н. Я. Грипас, М. Я. Плющ. - К. : Ленвіт, 2003.
18. Данилко О., Лупійчук А. Пори року. Робота з художніми творами у 2 (1), 3 (2) класах. Посібник для вчителя /О. Данилко, А. Лупійчук. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2001. – 48 с.
19. Державна національна програма "Освіта (Україна ХХІ ст.)". - К., 2003.- 56 с.
20. Державний стандарт початкової загальної освіти. - Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua>
21. Дідук Г.І. Система роботи з розвитку зв'язного мовлення відповідно до нових концепцій викладання рідної мови /Г.І.Дідук //Українська мова і література в школі. - 2000. –№5. –С.24-28.
22. Донченко Т.К. Лінгвістичний аналіз тексту під час підготовки до переказу у 5-9 класах: Посібник /Тамара Кузьмівна Донченко. – К.: Форум, 2002. – 175 с.
23. Дорошенко С. І. Методика викладання української мови [Текст] : навч. посібник / С. І. Дорошенко, М. С. Вашуленко, О. І. Мельничайко ; ред. д-ра філол. наук, проф. С.І.Дорошенка. – К. : Вища школа, 1989. – 423 с.
24. Дорошенко М.І. Збірник текстів для переказів у 1-4 класах. Посібник для вчителів. Видання друге, перероблене і доповнене /М.І.Дорошенко. – К.: 1960. – Державне учбово-педагогічне видавництво «Радянська школа». – 175 с.
25. Дубовик С.Г. Прийоми розрізнення відмінків іменника /С.Г.Дубовик // Початкова школа. – 1996. - №7. – С. 6-10.
26. Дубовик С.Г. Засвоєння теми прислівник у 4 класі /С.Г.Дубовик //Початкова. – 2004. - №3. - С.12-14.

27. Дяченко М.Д. Дидактичні ігри та ігрові моменти у системі роботи над темою «Іменник». 3 клас /М.Д.Дяченко //Розкази онуку. – 1997. - №23. – С.46.
28. Жовтобрюх М. А. Курс сучасної української мови / М. А. Жовтобрюх, В. М. Кулик – К. : Вища школа, 1972. – 407 с.
29. Зміст, дидактичні структури та методичне забезпечення уроків у початкових класах (психологічні та педагогічні аспекти) /За ред. Г.П.Коваль. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. – 192 с.
30. Інтерактивні методи навчання в практиці роботи початкової школи /Упоряд. О.В.Стребна, А.О.Сошенко. – Х.: Вид. група «Основа», 2005. – 176 с.
31. Караман С.О. Українська мова. Як писати переказ (навчально-методичний посібник) /Л.І.Мацько, С.О.Караман, О.В.Караман. – К.: Магістр – S, 1998. – 224 с.
32. Коваль Г.П., Деркач Н.І., Наумчук М.М. Методика викладання української мови: Навчальний посібник /Г.П.Коваль, Н.І.Деркач, М.М.Наумчук. – Тернопіль: Астон, 2008. – 287 с.
33. Леонова М.В. Сучасна українська літературна мова : Морфологія / М. В. Леонова // - К. : Вища школа, 1983. - 264с.
34. Методика викладання української мови: Навч. посібник / За ред. С.І.Дорошенка. – 2-е вид., перероб. і допов. – К.: Вища школа, 1992. – 398с.
35. Методика навчання української мови в початковій школі : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За наук. ред. М.С.Вашуленка. – К.: Літера ЛТД, 2010. – 364с.
36. Методика навчання української мови у середніх освітніх закладах /За ред. М.І.Пентиліук. – К.: Ленвіт, 2004. – 400 с.
37. Мигаль Л.Б. Слово, які означають назви предметів (іменник) /Л.Б.Мигаль. – 3 клас //БВПШ. – 2001. - №8. – С.17-18.

38. Миколайчик М.В., Салтишева В.М. Інноваційні педагогічні технології у початковій школі /М.В.Миколайчик, В.М.Салтишева. – Рівне, 2001. – 252 с.
39. Мороховець О.С. Повторення вивченого про прикметник у 4 класі /О.С.Мороховець //Початкова школа. – 2007. - №5. – С. 57-58.
40. Морфологічна побудова сучасної української мови / Редкол.: М.А.Жовтобрюх, І.Р. Вихованець, А.П. Гриценко. – К.: Наукова думка, 1975. – 208 с.
41. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1-4 класи. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2017.
42. Наумчук М.М. Словник – довідник термінів і понять з методики української мови / М.М. Наумчук, Л.П. Лушпинська. – Тернопіль: Астон, 2003. – 132с.
43. Наумчук М.М. Сучасний урок української мови в початковій школі (методика і технологія навчання) / М.М. Наумчук. – Тернопіль.: Астон, 2002. – 352 с.
44. Наумчук М.М. Дидактичний матеріал з української мови в 4 класі /М.М.Наумчук. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. – 80 с.
45. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / Під заг. ред. Бібік Н.М. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плянди», 2017. – 206 с. – 206 с.
46. Патлань Т.М. Українська мова. Іменник. 1-4 класи: навчальний посібник /Т.М.Патлань. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан. – 2003. – 88 с.
47. Педагогіка / За ред. К.М. Волкова. – К.: Либідь, 2002. – 462 с.
48. Пентиліук М.І. Основні аспекти навчання рідної мови /М.І.Пентиліук // Початкова школа. – 1997. - №4. – С. 10-12.
49. Петренко Л.Б. Цікаві вправи, що допомагають при вивченні теми «Іменник» /Л.Б.Петренко //Розкажіть онуку. - 2002. - №29. – С.60-61.

50. Полєвікова О.Б. Використання творчих вправ як засіб мотиваційного забезпечення процесу навчання рідної мови /О.Б.Полєвікова //Початкова школа. – 2004. - №3, С.15-18.
51. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання /О.Пометун, Л.Пироженко. – К.: А.С.К., 2004. – 192с.
52. Пономарьова К. Вимоги до сучасного уроку української мови /К.Пономарьова //Початкова школа. – 2004. - №10. – С.15-18.
53. Сучасна українська мова / За ред О.Д. Пономарьова. – 2-е видання, перероблене. – К.: Либідь, 2001. – С. 134–149.
54. Словник-довідник з української лінгводидактики : навч. посіб. / Кол. авторів за ред. М.В.Пентиліук. – К. : Ленвіт, 2015. – 320 с.
55. Сучасна українська літературна мова: стилістика /За заг. ред. акад. І.К.Білодіда. – К.: Наукова думка, 1973. - 588 с.
56. Сучасна українська літературна мова. Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів / За редакцією М.Я. Плющ. / М.Я. Плющ, С.П.Бевзенко, Н.Я.Грипас, Г.О.Козачук, О.І.Леута, В.В.Лобода. – К.: «Вища школа», 2005. – 430с.
57. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти під керівництвом Савченко О.Я., затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 21.03.2018 № 268. – К. : ТД «Освіта-центр плюс», 2018. – 240 с. Сайт Міністерства освіти і науки України mon.gov.ua
58. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти: 1-2 класи та 3-4 класи. – К. : Видавництво «Світоч», 2019. – 336 с.
59. Українська мова. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів 1-4 класи. **Режим доступу:** <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalnaserednya/pochatkova-shkola.html>

60. Українська мова з методикою навчання в початкових класах. – Інтегрований курс: Підручник для педагогічних вузів / За ред. А.П.Каніщенко, Г.О.Ткачук. – К.: Промінь, 2003. – 232 с.
61. Форощук О.О., Форощук Н.С. Практичні завдання з української мови для початкових класів: Навч. посібник /О.О.Форощук, Н.С.Форощук. – К.: А.С.К., 2004. – 352 с.
62. Хорошковська О.Н. Методика навчання української мови у початкових класах: Підручник для студентів ВНЗ та вчителів /О.Н.Хорошковська. – К.: Промінь, 2006. – 257 с.
63. Шкільник М.М. Проблемний підхід до вивчення частин мови: Посібник для вчителя /М.М.Шкільник. – К.: Радянська школа, 1986. – С. 63–74.
64. Шкільник М.М. Формування в учнів граматичних понять та категорій іменника /М.М.Шкільник. – К.: Рад. школа. – 1962. – 180 с.
65. Шкурятяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова: Навчальний посібник /Н.Г.Шкурятяна, С.В.Шевчук. – К.: Література, 2000. – 688 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Різнорівневі завдання з теми „Частини мови”

1. Загальне уявлення про частини мови: іменник, прикметник, дієслово, прийменник. Зіставлення іменників, прикметників, дієслів за їх значенням, питаннями, роллю в реченні.

I рівень (впр. 3 підр.)

II рівень.

Надпиши над словами назви частин мови.

Спить-дрімає земля під глибоким снігом.

Добери споріднені слова з різних частин мови.

Хто? Що? Який?

Лікувати -

III рівень.

Спиши текст. Поділи його на речення. Визнач у першому та другому реченнях частини мови.

Наші предки використовували кульбабу від багатьох хвороб свіжим соком рослини виводять плями на шкірі кульбаба поліпшує роботу шлунку з неї люди готують смачні салати.

2. Логічні вправи на розрізнення слів за родовими видовими ознаками та за смисловими групами у межах кожної частини мови.

I рівень.

Добери по два іменники і запиши.

Почуття: сум, ...

Назви людей за родом занять: художник, ...

Явища природи: блискавка, ...

II рівень (впр. 9).

III рівень.

Прочитай.

Настала осінь. Діти зібралися на свято врожаю. Тут} виставка квітів, яка всіх вражає яскравістю гвоздик, білизна хризантем, ніжністю троянд. На вишитих рушниках - назви з яблуками, грушами, сливами. Золотяться дині, червоніють нарізані кавуни. А в клітках — вирощені юннатами кролі, ондатри, голуби.

Глядачі з захопленням оглядали все, до чого доторкнулися руки юних трударів.

Знайди вжиті в тексті слова — назви предметів, Визнач, які предмети вони називають. Згрупуй ці назви за такими значеннями;

Назви людей і тварин:

Назви речей:

Назви почуттів:

Назви явищ природи:

Назви ознак:

Назви подій:

3. Добір спільнокоренових слів, які належать до різних частин мови, розрізнення їх за питаннями, значенням, роллю в реченні та за зв'язками з іншими словами.

I рівень.

Прочитай слова:

Зайчик, пшениця, калина, воля, ластівка, дах, нора, дупло, білочка, жук, квітка, горобчик, пагінець.

II рівень.

Добери до поданих слів спільнокореневі іменники, що відповідали б на питання *хто?*, і запиши їх через риску.

Комбайн, баян, шахта, ліс, школа.

III рівень (впр. 14).

Додаток Б

Вправи на визначення особи та дієвідміни дієслова

1. Гра “Яка дієвідміна”

Вчитель називає дієслова, учні на пальцях показують до якої відміни належать ці слова.

Виграє той, хто найменше помилиться.

2. Гра “Яка особа”

Вчитель проказує речення в яких є дієслова. Учні, почувши дієслова на пальцях чи цифрами, написаними на картках, показують якої вони особи. Виграє той, хто жодного разу не помилиться. Для гри можна використовувати такі речення.

1. Спіють груші по садах, відлітять зібрався птах. 2. Бачить – не бачить, чути – не чує, мовчки говорить, добре мудрує. 3. Ми дружимо з книжкою. 4. Гарно ти співаєш! 5. Вранці взимку пташка тремтіла, а до неї друга ж прилетіла. 6. Не співаю я бо поточків і земної травиці ожидаю.

2. Гра “Хто швидше”

Учитель пише на дошці дієслова в неозначеній формі. Учні повинні списати їх, визначити дієвідміну кожного дієслова і дібрати до кожного антонім. Виграє той, хто першим виконає правильно завдання.

Слова для гри: шити (пороти), падати (вставати), заборонити

(дозволити), знайти (загубити), любити (ненавидіти).

Додаток В

Вправи на вивчення теми “Займенник”

1. Гра “Спіймай займенник”.

Учитель проказує речення. Учні, почувши займенник. Плескають у долоні.

Виграє той, найменше помиляється.

Для гри можна використати такі речення:

1. Приколю свою картинку над столом у мами я.
2. Ми для тебе із татом подарунок шукаєм весь день.
3. Ти ж бо гідна дарунку такого, що лиш в казці бува золотим.
4. Ми сміливі, ми правдиві.
5. Пішов йому десятый рік, він працювати добре звик.
6. Якщо в мене є цукерка, півцукерки другу дам.

2. Гра “Угадай займенник”.

На дошці написано речення з пропущеними в них займенниками.

Учні описують ці речення, вставляючи займенник.

Виграє той, хто першим виконає завдання.

Для гри можна використати такі речення:

1. ... люблю свою Україну.
2. ... любить читати книжки.
3. ... завжди говоримо правду.

4. ... змагаються за честь своєї школи.

3. Гра “Хто найшвидше напише три займенники з двома е” ?

Учитель пропонує написати три займенники, щоб у кожного з них було по два е, наприклад: мене, тебе, себе.

Виграє той, Хто першим правильно виконує завдання.

4. Гра “Хто найшвидше напише три займенники з ьо, йо”?

Учитель пропонує написати три займенники, щоб у кожному з них були ьо чи йо, наприклад: ньому, його, йому.

Виграє той, хто найшвидше правильно виконає завдання.

5. Гра “Що це за займенник”?

1. Назвіть займенник I особи однини, який вказує на особу, яка сама про себе говорить.

2. Назвіть займенник III особи однини чоловічого роду, який вказує на особу або предмет, про яких розповідають.

3. Назвіть займенник II особи множини, який вказує на осіб, до яких ми звертаємося.

4. Назвіть займенник, який вказує на особу, до якої ми звертаємося.

5. Назвіть займенники які вказують на осіб чи предмети, про яких розповідають.

6. На дошці записано вірш.

Вивчим цю частину мови,
Вивчимо обов’язково,
Бо вона потрібна дуже
І мені, й тобі, мій друже.
Я до тебе усміхнусь
І з тобою подружусь,
Усміхнися ти в отвiт –
Ми з тобою цілий світ.
Всі сміються навкруги –

Він, вона, воно, вони,
бо усмішка в всіх одна,
Вжити в дружбі помага.

Завдання: з вірша виписати займенники у три колонки: у першу займенники I особи, у другу – II особи і в третю III особи.

**КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Я, Кашинська Катерина Леонівна,
учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, УСВІДОМЛЮЮ, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

- дотримуватися:
 - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
 - принципів та правил академічної доброчесності;
 - нульової толерантності до академічного плагіату;
 - моральних норм та правил етичної поведінки;
 - толерантного ставлення до інших;
 - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
 - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
 - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
 - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
 - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
 - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
 - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
 - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
 - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
 - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
 - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
 - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
 - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
 - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
 - не підроблювати документи;
 - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
 - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки:
 - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
 - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
 - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символики університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
 - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
 - не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

02.04.2020

Кашинська

Кашинська К

ДОВІДКА

про перевірку на текстові збіги у Науковій бібліотеці

кваліфікаційної роботи СВО Бакалавр

спеціальності 013 Початкова освіта (заочна форма)

Автор роботи	Камінська К.
Назва роботи	Засвоєння молодшими школярами основних понять з морфології
Факультет	Педагогічний факультет
Науковий керівник	професор Нагрибельна І.А.
Роботу перевірено за допомогою програмного засобу	Unichек
Ідентифікаційний номер роботи	ID файлу: 1002696759
Результати перевірки	Схожість 29,9%

Директорка Наукової бібліотеки
АРУСТАМОВА

Нателла

Бібліотекарка I категорії

Стефанія Собоць